

Социалдемократизъм в края на века

Промени настъпват и наляво. Социалдемократията, дълго останала в парадигмата на социалния етатизъм, насочва вниманието си към гражданското общество и свободата. Социалдемократията изоставя крайните цели на марксизма, запазвайки приоритета на социалния въпрос: социалдемократите се освобождават постепенно от модернистичните си характеристики, опитвайки се същевременно да не загубят самоличността си.

Генетически социалдемократията е свързана с марксизма, а социалдемократи се наричат марксистите след 1848 г., когато в Германия е забранен Съюзът на комунистите. Самият термин тогава - социалдемократия - означава, че представителната либерална политическа демокрация не е достатъчна, необходимо е допълването ѝ с гаранции срещу неравенството.

Социалдемократията е политическо течение, възникнало след разцеплението на II Интернационал през годините на Първата световна война. Социалдемократи се наричат онези марксистки, които не последват болшевиките (комунистите) след 1919 г. Съветската революция от 1917 г. е отправната точка на разграничаването на социалдемократите и комунистите. Постепенно радикалните леви социалдемократи от Интернационала (Роза Люксембург, Леон Троцки, Франц Меринг) възприемат идеите на Ленин. Мнозина от тях дори първи формулират идеи, които впоследствие се смятат за част от теоретичния корпус на ленинизма (например Съветите като първообраз на държавата от нов тип; осъществяването на буржоазно-демократични цели от хегемонния пролетариат и т. н.).

Първоначално и останалите социалдемократически лидери като **Карл Кауцки** (1854–1938) извличат от Първата руска революция (1905) радикални уроци, ревизирайки късните идеи на Енгелс за възможността от радикална политическа промяна чрез механизмите на представителната демокрация и всеобщото изборително право. До 1910 г. Кауцки смята, че революционното насилие не е изживяло времето си като инструмент за социално преобразование. Но съветската революция го кара да промени възгледа си. Кауцки все по-определено защитава парламентарния път за радикалната обществена промяна. За Кауцки демокрацията и социализмът са неразривно свързани: борбата за социализъм е борба за демокрация; пролетарската революция има смисъл, ако разширява демокрацията. Първоначално Кауцки приветства съветската революция като пролетарска революция. Но с разпускането на Държавната дума и премахването на всеобщото изборително право в Съветска Русия (1918 г., когато съществуват цензове, ограничаващи гласа на селяните и непролетарските слоеве), Кауцки става яростен противник на Ленин. Той започва да смята, че болшевиките са се отказали от социализма, защото са се отказали от демокрацията.

Кауцки остава ортодоксален марксист в критиката си към съветската революция. Според него в условията на изостанала Русия (липса на индустриален пролетариат, огромна дребнобуржоазна селска маса, слаба модернизация и т. н.) вземането на властта от болшевиките е политическа авантюра, защото те по никакъв начин не са в състояние да осъществят марксисткия политически проект. От 1919 г. нататък Кауцки квалифицира съветската власт в Русия като нов тип капитализъм, който се различава от традиционния с доминиращата роля на държавата и с властта на една нова бюрокрация, която заменя капиталистите. Подобни тези ще срещнем по-късно у Троцки, когато той е изгонен в изгнание от Сталин.

През 1921 г. онези социалдемократически партии, които не се включват в Комунистическия интернационал, създават Социалистическия работнически интернационал (предшественика на днешния Социалистически интернационал). Оттогава насетне основен идеологически проблем на социалдемократията е намирането на собствена самоличност, едновременно различна от капитализма (най-вече класическия политически либерализъм) и от комунизма. Идеологическото развитие на социалдемократията през 20-те и 30-те години е белязано от опит да изработи собствен идеологически синтез, оставащ по същество марксистки, но различен от комунизма. Макар всички социалдемократически партии по това време да запазват като основна програмна цел социализма (разбиран марксистки), постепенно класически теми като диктатурата на пролетарията, революционното насилие, всеобщата национализация отпадат от социалдемократическия дискурс. Причините са и практически: първо във Великобритания (1921), а по-късно в Швеция и Франция

(30-те години) са формирани първите социалдемократически правителства на основата на поредни парламентарни избори. Тези правителства се сблъскват с практическото управление, бидейки убедени, че общите социално-икономически и политически условия не позволяват реализацията на социалистическия проект. Той е възможен с постепенната реформа на обществото (оттам и названието "реформисти"), която е нещо като "трети път", намиращ се между класическия капитализъм и комунизма. Същевременно социалдемократите изработват и своя концепция за своята партия: за разлика от комунистите, тя не трябва да бъде централизирана организация от професионални революционери, а способна да печели избори политическа партия; за разлика от буржоазните партии, това е масова партия на наемния труд, работеща в тясно сътрудничество с профсъюзите.

Социалдемократите между двете световни войни (като Ото Бауер в Австрия, Леон Блум във Франция или лейбъристите във Великобритания) остават като цяло привързани към революционните цели и не изключват революционното насилие, но само в определени случаи: в отговор на насилието на буржоазията, която по този начин сама ще подкопае собствената си законност. Идеологическият синтез на "третия път" социалдемократите виждат в "смесената икономика" - икономика, основана на ефективността и пазара, но със силен държавен сектор. Национализациите ще имат смисъл в отрасли, които не могат да просъществуват в пазарните условия, но от които обществото има нужда.

Когато през 1936 г. **Джон Мейнард Кейнс** публикува своята книга "Обща теория на заетостта, печалбата и парите", социалдемократите веднага виждат в това икономическа теория, съответстваща на идеологическия им синтез. Теорията на Кейнс предоставя на социалдемократите идеи, съвместими със социалния реформизъм:

- намеса на държавата в икономиката;
- приоритет на потреблението като двигател на икономическия ръст;
- механизми за преразпределение на доходите с оглед на социалната справедливост.

Постепенно теорията на Кейнс става (и за дълго време) официална икономическа доктрина на социалдемократията. Интегрирането на теорията на Кейнс в социалдемократическата идеология се съпътства и от предприетите от 30-те години реформаторски практики в Швеция от шведските социалдемократи. Те идват на власт с обещанието за намаляване на безработицата и социално законодателство. "Шведският модел" закрепва основните идеи на социалдемократическия идеен синтез за "смесената икономика" и "държавата на благоденствието" (т. е. държава, намесваща се в пазарната икономика, преразпределяща богатството и намаляваща социалните различия).

След Втората световна война този идеологически синтез остава в сила. Но през "студената война" социалдемократията в още по-голяма отпреди степен залага върху своята "западна самоличност" и върху различията си с комунизма. Силен тласък към това дава повсеместното в Източна Европа поглъщане на социалдемократическите партии от управляващите комунистически партии. От началото на 50-те години западните социалдемократи постепенно изоставят позоваването си на марксизма като основен идеологически източник (например ГСДП прави това на конгреса си в Бад Годесберг през 1953 г.). Сред идейните източници на социалдемократията се посочват европейските хуманистични традиции, включително християнските. Но този идеологически "завой" на социалдемократията към западния политически либерализъм/плюрализъм води до загуба на идентичност.

Обновлението за социалдемократията идва през 70-те години (като следствие от 1968) от социалистическите партии в Южна Европа (Франция, Испания, Гърция, частично Италия и Португалия). "Южноевропейският социализъм" внася нови идеи в социалдемократическия идеологически корпус: "самоуправления социализъм", екологията, гражданското общество, либертарните идеи. Политически тези страни се характеризират през 70-те години със силни комунистически опозиционни партии, възприели "еврокомунизма" като дистанциране от съветския комунизъм. Социалистите в тези страни, обратно, формулират по-радикални идеи за обществена промяна, с които остават едновременно "наляво" и се разграничават от комунистите. Социалдемократическият политически проект все повече включва екологични теми като устойчиво развитие, качество на живота, все повече се опитва да интегрира цели, идващи от феминизма и въобще от дебата за културното многообразие и равнопоставяне на всякакви малцинства (социални, културни, сексуални).

Днешният идеологически синтез на социалдемократията е плуралистичен и либерален. Съвременните социалдемократи изграждат идеологическата си самоличност върху стремежа си към

общество, което е израз на свободата и справедливостта, равенството и солидарността.¹ Но това общество не е нов голям проект, а е емпирично достижимо с една ежедневна политическа дейност. От друга страна, социалдемократите непрекъснато изтъкват, че актуалното състояние на западните общества съвсем не е задоволително и се нуждае от съществена реформа. Реформата е постоянна задача, а не еднократен акт. Реформизмът е елемент на социалдемократическата самоличност от времето на Едуард Бернщайн. Онова, което несъмнено отличава социалдемократите от неоконсерваторите е идеята за социалната държава, която е съществена характеристика, такава, каквато е и правовата държава. За социалдемократията държавата е едновременно социална и правова. Основната задача на социалната държава е “да се грижи за съществуването на своите граждани, за да може да предостави на всеки правото на отговорно самоопределение и да насърчава развитието на едно свободно общество”.² Но за социалдемократията държавата не може да бъде натоварена с всичко, да бъде отговорна за всичко, без това да доведе до нетърпимо разширяване на бюрокрацията. Въпросът е в онази мярка, която прави държавата отговорна, без да ѝ се позволява да стане вездесъща. В това отношение социалдемократите се различават съществено от етатисткия комунизъм.

След падането на Берлинската стена социалдемократите нямат като съществена референция за собствената си самоличност комунизма и са пред проблема дали ще съумеят да заемат политически освободеното "ляво пространство", където се конкурират с различни нови либертарни формации или с наследници на комунистическите партии.

¹ Вж. Декларация на СИ от Стокхолм (1969). Цит. по: Канев, Д. *Социалдемократията: класическият модел*. С., 1998, с. 52.

² Програмен документ на ГСДП от конгреса в Манхайм, 1975 г. Цит. по: Канев, цит. съч., с. 103.